

Konstnärstyper

Något om rollens utveckling

”... som det tillfälliga mötet mellan en symaskin och ett paraply på ett operationsbord.”

Ur Maldorors sånger av Isidor Ducasse (1846–1870). Trettio år senare hittar André Breton raderna och plötsligt har en författare blivit kult. Men vad är egentligen en konstnär?

Varje konstnär lägger sig till med en konstnärsroll. Förlagan zigenarnas ”bohème” var beteckningen på en konstnärsroll som betydde mycket för vår svenska bild av hur en konstnär är. Ivar Arosenius köpte en dyr hatt och stukade till den enligt en förlaga han hittat i Henri Murgers roman Scener ur bohemens liv. Bohemens fattigdom och livsstil var alltså från början en verklighet som utvecklades till en kodad konstnärsroll. Arosenius spelade bohemrollen med stort raffinemang medan han levde. Därför säger folk idag att han var konstnär. Han var alltså inte konstnär när han levde, han blev konstnär först när han dog. Han spelade konstnärsrollen så bra att han blivit en förebild för inte minst svenska konstnärstyper på gott och ont. Hans verk är konst och sågs som konst även när han levde. Och viktigare – Arosenius styrde in oss på en väg som många följde.

Yrke – framåtskridare

Den verkliga svenska förebilden ges alltså ofta Ivar Arosenius. Han förblir den verkliga bohemen. Det är en konstnärsroll som ställt till det en aning för yrket genom åren. En bohem är bohemisk, att vara bohemisk står för att vara

Av DAG STÅHLE

avvikande. Och däri ligger kärnan i att vara konstnär, just i det avvikande, alltså inte nödvändigtvis att vara bohemisk. Det intressanta är inte att vara bohemisk, det intressanta är att bara från den här positionen, utanförskapets ..., kan en konstnär bedriva ett sant konstnärskap. Hon bör placera sig i utkanten och betrakta in mot centrum. Hon bör kunna beskriva inte bara för sig själv utan också för sina medmänniskor vad hon ser och känslomässigt upplever via sina verk och det fullständigt konkret eller abstrakt. Att stå utanför och betrakta samhället från den här positionen är alltså det enda riktiga. Att inte delta fullt ut utan att betrakta och göra analyser av det hon ser, utan att skriva någon på näsan med sina egna uppfattningar, utan att låta åskådaren som upplever hennes verk göra tolkningar utifrån sitt eget huvud, ja det är det riktiga om du valt konstnärskapet.

Outsiders

Konstnärsrollen bohemen anger inte bara riktningen mot ett utanförskap utan är verkligen en roll som är helt i utanförskapet och har nära släktskap med ouppfostrade barn, trasproletariat, ett slags konstnärlig vilde och faktiskt ett gränsland till det falskt sinnesjuka. Om Ivar Arosenius var en svensk modellbild för bohemen så är Grünewald som först valde bohemrollen och senare Dandyrollen något av motsatsen till Ivar. Historien går att Grünewald hade snofsats till sig inför den danska mecenaten Tezen-Lund och att denne slagit bakut och menade att Isaac inte alls kunde

vara en verklig konstnär då Isaac till och med hade en klocka som gick exakt. Grünewald fick hastigt förklara att allt var köpt på kredit och att klockan var en billig imitation. Grünewald blev osäker på spelets regler inför sitt möte. Hans första roll går helt i samklang med den gängse bilden av konstnären. En konstnär ska vara fattig, klä sig undermåligt, helst i andras kläder. Hon ska avvika för att allmänheten ska kunna känna igen henne. Men Grünewald valde när han väl hade råd en annan konstnärsroll, Dandyns. En Dandy kan uppföra sig och röra sig i de finare skikten men likväl: det är en utanförskapsroll, en roll som avviker från de flesta andra. Sannolikt är det så att bohemrollen varit negativ för konstnärer i stort. Allmänheten kan ha fått för sig att konst ska vara billigt, rent av gratis och att konstnären inte är en viktig del i samhället. Vissa ser henne helt utanför och värre som en parasit. I själva verket är det outsiders som hela tiden driver på utvecklingen. Outsiders som vågar se på objekt och händelser på ett helt annat sätt. Det är en enorm styrka att ha många framåtskridare i ett samhälle. Här är möjligen ingenjörskonstnärerna lättare att förstå för allmänheten än bohemkonstnären, det vill säga att de gör och gjort nytta, stakat ut vägen för andra.

Konsten att tolka det nya

Om konstnären tvekar att ställa sig på den platsen i samhällskroppen ..., sviker hon sin roll. Platsen kan göra henne både melankolisk och deprimerad. Hennes utbrytarförsök från de här känslorna

är inte så sällan hennes konst, därav hennes måsten. Frigörelsen gör henne gott men tom efteråt. Hon gör sig delvis fri för att vinna sig själv och för att åter kunna se klarare vad den andre gör. Men då inser hon att den andre rört sig och att samhället förändrats vilket gör henne återigen besatt av att skildra det nya. Hon betar sig och jobbar som konstnär under sin levnad. Men själva poängen är att konstnär blir hon först efter att hon dött. Hon kan ha egna uppfattningar om att hon är konstnär. Hon kan ha föreställningen att hon står mitt i samhället. Hon kan lida av ett slags grandios storhetsvansinne. Om hon där börjar sätta sig på folk, börjar värdera att den ena är bättre än den andra, då har hon helt andra syften med sitt skapande än konstens. Konsten ska sträva efter en punkt utanför sig själv utan att bli hädisk ..., högmod går som bekant före fall. Det tredje uppnås när någon annan medmänniska betraktar det hon gjort.

Inte så sällan kan världen te sig som i ett kalejdoskop. Du ändrar ytterst lite på förutsättningarna så uppkommer nya mönster. En konstnärs uppgift är alltså inte så sällan – oberoende vilket arbetsfält eller verktyg hon än har – att tolka, att avbilda och sätta det nya på pränt. Rama in så att hon själv eller andra kan förstå och ta ut ny riktning. För att kunna göra det arbetet krävs en konstnärsroll som du trivs med. Skaffa dig därför en omedelbart om du inte har en. Det vill säga om du bestämt dig för att vara konstnär.

Andra konstnärsroller

Det finns flera konstnärsroller, och nära på ett oändligt antal varianter av varje roll då varje konstnär är unik. Här kan nämnas "hipstern" vilken tillhör Beatgenerationen och inte minst författaren Jack Kerouac och hans hjälte i romanen *On the road*, Dean Morarty. Förebilden finns i en essä av N. Mailer kallad "The white negro". En annan konstnärsroll är tidigare nämnd konstnärsingenjören, till exempel Vladimir Tatlin eller Alex-ander Rodtjenko. En nämnare för alla konstnärer oavsett hennes tagna roll är ändå att för konstnären är verk och liv fullständigt oskiljaktiga. Hennes skäl att vända sig mot konsten kommer ur hennes tvingande behov att vända sig mot sig själv och sitt behov av att skapa, av sitt behov – som i mitt fall – av att skriva och finna nya litterära lösningar, ta vid där andra slutat eller helt sonika uppfinna något nytt. Även korsbefrukning av konstnärliga verksamheter är något konstnärer finner nöje att hålla på med. Det har också visat sig ha fört samhället in på nya banor. För konstnären själv är det ett slit hela tiden. Den största upplevelsen för konstnären är de få ögonblick där denne tycker sig ha gjort något utöver det vanliga. Det är också en av anledningarna och en verklig morot till att du håller på att skapa för att få uppleva de här ögonblicken. Yrket är mycket en ensamvarg som därtill gång på gång kan bli missförstådd.

Underdogs

Även begreppet underdog anger hur en konstnär ställer sig mot andra konstnärer. En underdog känner sig inte så sällan förbisedd. Men likväl är det en roll, för att inte bara säga att jag är konstnär och det jag gör är konst och min position bland alla andra är den underkuvade hundens.

Den underkuvade hunden är här en genialisk lösning för en konstnär att välja. Hon talar alltså inte bara om att hon är konstnär, hon är en hungrig uppåtsträvare, en som inte fått nog och som gärna skäller till ..., det triggas henne. Det är alltså en sund plats om du valt konstnärsvyrket. Det negativa är att du kan upplevas som ett hot av andra i samma yrke, inte som en medspelare. Dock är det personen bakom verket som måste välja vilken konstnärroll hon vill ha. Jag kan själv känna mig vara på gränsen till en slags litterär så kallad underdog även om jag är litterärt etablerad i ett antal kretsar men fortfarande relativt okänd för de stora flertalet. Det är en bra känsla för mitt eget skapande. Att jobba från ett underläge när du har koll på att det du gör är bra.

Nyttan av en poet?

För inte så länge sedan läste jag en artikel som baserades på ett möte med Ryszard Kapuschinski. Han betraktas som en av världens bästa utrikeskorrespondenter. Han har varit på platser och sett mer ondska än många andra journalister kan drömma om att få uppleva. Kapuschinski vill peka på ett fenomen och säger:

”Det där med poesi är mycket viktigt. Jag skriver ju själv poesi, ger ut diktsamlingar, poesi är viktigt eftersom det är språkets skattkammare. För poeter är språket oerhört viktigt men inte nödvändigtvis för journalister.”

I mitt sett att se har Kapuschinski tagit sig en delvis modern konstnärroll, en som vi sett varianter av tidigare. Hans första yrke ser ut att vara journalistens, hans verktyg är ordens ändå talar journalisten Kapuschinski ömt om poesin och poetens roll i samhället. Jag ställer mig därför frågan är hans egentliga roll poetens och hans kodade konstnärroll journalistens? För arbetet som poet verkar Kapuschinski själv sätta högre än arbetet som världsreporter. Min nästa fråga blir därefter varför?

Hemingway

Det finns föregångare som Hemingway som haft ett ben som världsreporter och det andra i det litterära och som främst tonat upp sin roll som författare gentemot hans andra roll journalistens på världens slagfält. Och ändå ..., om Hemingway inte hade varit på platser och upplevt ondska på det sätt han just fick, skulle då hans litterära texter blivit så bra? Det är ingen hemlighet att Hemingway sökte sig till det farliga. I Kapuschinskis fall är det på samma sätt. I Kapuschinskis längre resonemang framgår tydligt att han inte bara tycker att journalister av idag skriver torftigare och enklare. Han pekar vidare på att det är en farlig tendens. Informationen till medborgarna är viktigare än språket. Alltså vilka ord journalisten

väljer att förmedla sin information till medborgarna blir sekundärt och närmast oviktigt. Fakta går före känsla. Yta går före djup. Jag upplever till viss del den moderna konsten och konstnärer i stort likadant. Det finns en förklaring och lite av den ligger i personkulten men även i att konstnärer idag får en så medioker utbildning i Sverige. Men det finns flera förklaringar.

Samhället vs konstnären?

Det är underligt, tycker Kapuschinski, att en journalist inte väger sina ord på guldvåg så som en poet skulle göra. Om Kapuschinskis berättarstil kan sägas att hans texter får betraktas mer som litterära reportage än regelrätt informationsjournalistik. Han är vidare en reflekterande journalist som strävar att komma nära objekten. Det strävar alla journalister efter just för att kunna komma så nära sanningen som möjligt utan att bli partisk. Men i Kapuschinskis fall berättar och levandegör han nära på så som en författare skulle göra. I hans texter väger varje ord och frånvaro av ord lika precis som en poet då hon skriver en dikt. Han är och – bättre – ser sig själv mer som en författare och främst som en poet än informativ världsjournalist ..., åtminstone talar han värmare om sig själv som världssöгат ..., poeten än som världssöгат ..., reportern. I det skeendet är det anmärkningsvärt att poeten och poesin är så underordnad och olönsam då det i själva verket, enligt en av världens bästa utrikeskorrespondenter, är just det främsta en konstnär kan vara och hålla på med. Därför ser jag Kapuschinski

vara en konstnär i första rummet, en poet som skaffat sig en utanförskapsroll som resande reporter. Och det är/blir hans konstnärsroll, hans utanförskapsroll. De flesta undrar stillsamt om han kan vara riktigt klok då han utsätter sig för världens ondska på det sättet. Precis som samhället i övrigt är rätt oförstående för hur någon kan hålla på med en diktsamling i flera år eller en roman som i bästa fall, efter upphovsmannens död, visar sig bana en helt ny väg för medborgarna.

Om självkritik

Det är lätt att jaga konstnärer. Jantelagen är stark, inte så sällan frodas nepotismen. Självkritiken är hos alla de konstnärer jag mött överdriven men konstnären ser det inte själv. Sund självkritik är helt okej. Att slå ner på andra går bort.

Det intressanta i yrket konstnär är främst att hon är en människa som inte kan hejda sin kreativitet. Hon måste utföra och slunga ut det hon gör till sina medmänniskor. Varför hon måste, alltså varför konstnären gör som hon gör, det hon måste, är mångbottnat. Sin egen uppgift eller roll arbetar hon fram själv. Här ett exempel:

”Vi måste känna vår meddelaktighet i världssituationen. Vi måste uppleva vårt medlemskap i kosmos och vår medansvarighet / när förstörelsen släpps lös.”

(Ur en intervju med Harry Martinson)

Här ligger kärnan i Martinsons eget konstnärskap. Hans driv om du så vill. Mycket av det han skrev ..., kretsade kring tankar som ovan. Det var en kärna dit han många gånger återkom. Han var på sitt sätt inte bara författare/konstnär utan även filosof.

speciellt efter hennes död. I vårt moderna samhälle där personen är kult försvinner allt mer av verket för personkulten, det är en mindre katastrof. □

Föds man till konstnär?

Först då konstnären är färdig med sitt liv kommer vår definition av det hon gjorde. Människor frågar: Vad blev Sigrid Hjertén? Hon blev konstnär. Före döden spelade hon en roll, en konstnärsroll. Konsten var hennes levebröd. Det hon skapade till sina medmänniskor för att berätta för dem något ..., något hon hade sett eller förstått och som hon tyckte var viktigt.

Vilken konstnärsroll hon än väljer är konstnären i sig som person relativt oväsentlig däremot är hennes verk och inte minst processen när någon ser, läser och upplever hennes verk det verkligt intressanta och det yttersta ..., för längningen ..., det vill säga det tredje. Av de tre delarna konstnären – verket – betraktaren är just konstnären den minst intressanta enheten. Det är en tanke som idag går mot det moderna, ytliga tänkandet där personkult är en mindre gud. Men som konstnär får man inte glömma det enkla. Du ska tro på dig själv ..., självklart och det du gör men att du gör det du gör är för att du valt att tolka världen omkring dig och staka ut vägen för andra. I ditt uppdrag ligger att utveckla konsten tillsammans med andra konstnärer. Hur väl hon lyckas med det sista avgör konstnärens egen storhet,